

Надія Ашиток, кандидат філологічних наук, доцент

кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

У статті розглядаються проблеми соціально-педагогічної роботи з наркозалежними та їх сім'ями. Стаття присвячена висвітленню реального стану наркоманії у молодіжному середовищі. У дослідженні з'ясується важливість соціально-педагогічної роботи з наркозалежними та їх сім'ями, визначаються шляхи подолання наркозалежності дітей та молоді та їхніх сімей, пропонуються рекомендації батькам та молоді щодо профілактики та позбавлення вживання наркотичних засобів.

Постановка проблеми. Проблема наркоманії вимагає об'єднання зусиль політиків, медиків, соціологів, юристів, педагогів. За приблизними даними, у світі налічується понад мільярд наркоманів.

У вітчизняній науковій літературі питання наркоманії майже не висвітлювали; про цю проблему писали мало, стверджуючи, що соціального ґрунту для наркоманії у нас немає. Проте наркомани у країні були, їх кількість поступово збільшувалася. За даними Європейського бюро ВООЗ, у регіоні налічується близько 16 млн. наркоманів. Наша держава перетворилася у так звану наркозалежну країну. У 1999 році порівняно з 1994 показники поширення наркоманії а також кількість осіб з епізодичним вживанням наркотичних речовин збільшилася у 1,8 – 2 рази. На обліку в закладах охорони здоров'я з приводу вживання наркотиків перебувають 91,5 тис. осіб, тобто 0,18% населення України. Особливо тривожним є збільшення кількості випадків захворювань на ВІЛ-інфекцію серед наркоманів. Наприклад, у місті Бориславі Львівської області станом на 10.02.2005 було ВІЛ-інфікованих 46 наркоманів. Насторожував той факт, що є три наркомани 15 – 19 років.

Однією з причин поширення наркоманії є дефіцит знань про наркотики та їх вплив на організм людини. Наркоманами часто стають особи, що не знають елементарного про наркотичні речовини, а тим більше про наслідки їх вживання. Питанню наркоманії необхідно приділяти більше уваги; поширювати знання про шкоду наркотиків серед молоді, передусім у періодичній пресі, в радіо і телепередачах, науково-популярній літературі, активізувати соціально-педагогічну діяльність передусім у напрямку профілактики наркоманії.

Аналіз публікацій. Незважаючи на те, що проблеми наркоманії були предметом дослідження у численних працях, зокрема, ними займалися Т.А. Алексеєнко, Є.А. Бабаян, В.В. Безпалько, С.В. Березіна, М.Х. Гонопольський, М.Л. Звездіна, І.О. Корнієнко, Б.П. Лазаренко, В.І. Лазаренко, І.П. Лисенко, К.С. Лисецького, Н.Ю. Максимова, А.А. Марушкевич, П.С. Матшевський, А.М. Нагорна, Ю. Пакін, І.М. Пінчук, Н.П. Пихтіна, В.Г. Постовий, С. П. Поташкін, В. А. Сановська, Ф.П. Ринда, С.І. Таїрова, Л.Ф. Щербина, В.Ю. Юнак, Н.І. Якименко, Н.І. Яковець [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17] та ін., проте до нашого часу ці проблеми залишаються актуальними і до кінця не розв'язаними, а тому дослідження у цьому напрямку доцільні, особливо у напрямку профілактики, оскільки профілактичні заходи в нашій країні є пріоритетними, хворобу легше попередити, ніж лікувати.

Мета статті – визначити реальний стан ставлення підлітків і молоді до такого соціально-негативного явища, як наркоманія, та рівень усвідомлення ними впливу наркоманії на організм. Завдання дослідження: з'ясувати важливість соціально-педагогічної роботи з наркозалежними та їх сім'ями, визначити шляхи подолання наркозалежності дітей та молоді і їхніх сімей, запропонувати рекомендації батькам та молоді щодо профілактики і позбавлення вживання наркотичних засобів.

Виклад основного матеріалу. Наркотизація сім'ї є складною проблемою, що починається переважно з порушення нормальних сімейних стосунків. Жертвами наркотизації сім'ї стають всі її члени. Особливо шкідливо наркотизація впливає на дітей, які потрапляють під вплив наркокультури. Спосіб життя сім'ї зумовлює і спосіб життя дітей.

Батьки впливають на формування здорового способу життя. Вони повинні намагатися обмежити використання ліків у сім'ї, вживати їх тільки у випадках хвороби. Якщо батьки мали досвід вживання наркотиків, то вони повинні розповісти дітям про це, відзначивши їх негативний вплив на здоров'я.

Знання особливостей молодіжного та підліткового віку може змінити ставлення дорослих до підлітків. Спеціальні навчальні програми під керівництвом досвідченого соціального педагога можуть показати на конкретних життєвих прикладах батькам, дорослим членам сімей їхню відповідальність за спосіб життя дітей.

Діти по-різному реагують на наркотизацію сім'ї. Більшість дітей намагаються приховати свої і проблеми, своїх схильних до вживання наркотиків батьків. Переживання такої ситуації своєю чергою, спричиняє розлади психіки, що виявляються в неконтрольованих емоціях та поведінці. Такі діти неадекватно реагують на найпростіші проблеми життя. Вживання наркотиків для розв'язання особистих проблем стає звичайною реакцією дитини на ускладнення в житті. Діти втрачають позитивні взаємостосунки не тільки з батьками, а й з іншими людьми. У такій ситуації наркогенні речовини можуть стати засобами задоволення потреб дітей, що не задовольняються психологічним мікрокліматом у сім'ї.

Неправильне виховання в сім'ї, може бути однією з передумов схильності до вживання наркотичних речовин дітьми. Р. Мертон вважав, що виховання дітей відбувається у межах культурних цілей, властивих конкретному соціальному прошарку. Виявлення девіантних рис характеру в підлітковому віці є результатом відхилення від норми у вихованні дитини [4, 28 – 30]. Деформації виховання в сім'ї, які провокують особливі переживання, створюють передумови для прийняття рішення дитиною змінити психіку хімічним способом. Дисфункції сім'ї виявляються у виховній, господарсько-побутовій, емоційній, духовній, сексуально-еротичній функціях та функції соціального контролю. Виховна дисфункція сім'ї виявляється у типах виховання, що можуть бути передумовою наркоманії дітей. До таких типів належать гіпопротекція (гіпоопікування), прихована гіпопротекція, емоційне відторгнення, приховане емоційне відторгнення, жорстоке поводження, домінуюча гіперпротекція, спонукача гіперпротекція, суперечливе виховання. Особливо небезпечним є стиль суперечливого виховання, при якому

дитина стає об'єктом конфлікту між батьками, у неї виникає потреба в пристосуванні до конфлікту, а це породжує схильність до маніпулятивної поведінки. Наркогенні речовини можуть стати одним із засобів маніпулювання. Байдушність батьків, нехтування потребами й почуттями кожного, неадекватна вимогливість, виховання без любові формують у свідомості дитини психічні відчуття образи, низької самооцінки, ізоляції, неповноцінності, відчаю. Звертання до наркогенних засобів виступає як засіб компенсації і водночас протесту.

Виховання дитини в сім'ї з наркотичними проблемами пов'язане з емоційно негативними переживаннями. У батьків виникають певні реакції, такі, як агресія, надія, страх, безсилля, ігнорування. Певною мірою реакції батьків відповідають стадіям розвитку залежності від наркогенного засобу і впливають на подальшу поведінку дитини, яка опиняється в емоційній ізоляції, остаточно втрачає зв'язки зі своєю сім'єю, все більше вживає наркотики [16, 159 – 172].

Одним з ефективних методів роботи соціального педагога є профілактична бесіда з батьками, які повинні усвідомити особисту відповідальність за характер поведінки дитини. Позитивний вплив при цьому мають приклади, які соціальний педагог наводитиме. Профілактична бесіда складається з таких блоків: перший – переконування батьків у наявності проблеми; другий – переконування в можливості здійснити позитивні зрушення в житті своєї дитини, змінивши власне життя; третій – переконування батьків, що, прагнучи цієї мети, вони неодмінно матимуть дружню підтримку і фахові поради спеціалістів; четвертий – відбір форм і методів впливу та визначення послідовності процесу. П'ятий – призначення часу консультації з фахівцем.

Наркозалежній сім'ї властиві своєрідні міжособистісні стосунки. Новий спосіб функціонування сім'ї визначається як "співузалеження". За Б. Вороновичем, співузалеження – це певна форма пристосування до ненормальної системи людських стосунків, при яких батьки намагаються утримати владу над своїми дітьми за допомогою надмірної опіки та звільнення дитини від відповідальності за свої вчинки. Така поведінка поглиблює ситуацію постійного нервового напруження батьків через відчуття провини, знижену самооцінку. Необхідно змінити систему стосунків у сім'ї. Це досягається шляхом об'єднання батьків, діти яких є наркозалежними. Такі групи взаємопідтримки працюють в системі самореабілітації. Програма має терапевтичний характер, визначає напрямок

та етапи процесу змін. У групах взаємопідтримки здійснюється оздоровлення психологічного клімату у сім'ї.

Більшість батьків не знають, як визначити, чи вживає їх дитина наркотики. Ознаки вживання наркотичних засобів можуть бути різними, залежно від виду наркотиків, доз, частоти прийому і комбінації, а тому доцільно провести бесіду або серію бесід з метою ознайомлення батьків з основними ознаками наркозалежності. Бесіди сприяють більшій інформованості батьків. Крім того, методами роботи з наркозалежними сім'ями є: переконання, працетерапія, покарання, вправи, навіювання, представництво інтересів членів сім'ї, приклад, вимоги, контракт, педагогічні ситуації, реконструкція характеру, соціальна реклама, "вибух".

Основними напрямками роботи соціального педагога з наркозалежними є програми антинаркотичної освіти, організація виховної роботи антинаркотичної спрямованості ("рівний – рівному"), контроль, правова просвіта, формування позитивного мислення, реабілітація наркоманів, попередження і боротьба з насильством у сім'ї, вивчення умов життя сім'ї і сприяння їх покращенню як засіб усунення причин наркотизації, тимчасове вилучення і реабілітація дитини з сім'ї, формування ціннісного ставлення до здоров'я, життя сім'ї, допомога дитині і дружині в самореалізації та адаптації до умов життя, попередження сімейної наркотизації, суїцидів, формування саморегуляції, вольових якостей, організація змістовного дозвілля, спілкування і відпочинку сімей, а формами – групи взаємопідтримки, самопомоги, відео лекторії, лекторії на замовлення, бесіди, походи, трудові десанти, педагогічні десанти в установи, підприємства, організації, розповсюдження брошур, буклетів, тренінги, семінари, телефони "Довіри", заняття в клубах для наркозалежних і членів їх сімей, консультпункти, дитячі консультативні центри, інформаційні центри, тематичні концерти, виступи агітбригад, тематичні рубрики в пресі, передачі на радіо, телебачення, підготовка конференцій, залучення членів сім'ї до розробки антинаркотичних програм, спеціалізовані телефонні лінії для наркоманів і членів їх сімей, інформаційні компанії [18, 77 – 78].

Висновки. Сім'я – важливий фактор соціалізації дитини, від неї залежить яким буде наше майбутнє, наше суспільство. Сім'ю визнано у міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним

середовищем для людини. Отже, зусилля держави, громадськості, соціальних та медичних служб повинні бути спрямованими на подолання такого негативного соціального явища, як наркоманія.

1. Бабаян Є.А., Гонопольский М.Х. Наркология. – М.: Медицина, 1987. – 335 с.

2. Звездина М.Л., Поташкин С.П., Якименко Н.И. Наркомания и СПИД – болезни века: Учеб. пособие для учащихся общеобразовательных школ. – Тверь: ЗАО "Литера – М", 2000. – 143 с.

3. Лазаренко Б.П. Методика психокорекції особистості наркозалежної молоді: Методичні рекомендації для реабілітаційної роботи у центрах ресоціалізації наркозалежної молоді. – К.: ДЦССМ, 2004. – 40 с.

4. Лазаренко Б.П., Пінчук І. М., Сановська В.А. Методичний посібник з профілактики ВІЛ – інфекцій серед молодих споживачів ін'єкційних наркотиків (для соціальних працівників). – К.: Б.в., 2002. – 111 с.

5. Лазаренко Б.П., Таїрова С.І. Причини поширення зловживання наркотичними речовинами у шкільному та студентському середовищі // Сучасні підходи до профілактики тютюнокуріння, алкоголізму, наркоманії та СНІДу: Матер.наук. – практ. конференції. – К.: КМЗ, 2003. – С. 86 – 87.

6. Лазаренко В.І. Наркоситуація в Україні та девіантна поведінка молоді: Автореф. дис...канд. мед. наук: 22.00.04. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 21 с.

7. Лазаренко Б. П. Реабілітаційні центри для наркозалежних в Україні. Проблеми наркоманії, ВІЛ – інфекції та ППСШ в Україні // Інформаційний вісник, №1. – К., 1999. – С. 241 – 243.

8. Лисенко І. П. Сімейні проблеми хворих на наркоманію та алкоголізм: робота психолога / Практична психологія та соціальна робота, – 2000. – №6 (25). – С. 28 – 30.

9. Максимова Н.Ю. Психологічна профілактика вживання підлітками алкоголю та наркотиків. – К.: НППЦ Преспектива, 1997. – 208 с.

10. Нагорна А.М., Безпалько В.В. Профілактика наркоманії серед підлітків: Навчальний посібник для студ. Вищих навч. закл. – Кам'янець – Подільський: Абетка – НОВА, 2001. – 167 с.

11. Пакин Ю. Наркомания и алкоголизм: проблемы и новые возможности лечения. – К.: ИНСАТ, 2000. – 43 с.

12. Правовые меры борьбы против пьянства, алкоголизма и наркомании./ Под. ред. Матшевского П.С. – К.: Политиздат Украины, 1980. – 156 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ І СУСПІЛЬСТВО

13. Пихтіна Н.П., Яковець Н.І. Соціально - педагогічні основи профілактики адитивної поведінки учнів. – Ніжин: НДПУ, 2002. – 29 с.
14. Психологічні аспекти профілактики алкоголізму та наркоманії в молодіжному середовищі. Інформаційно-методичні матеріали / Укладач Корнієнко І.О. – Львів: ЛОІППО, 2003. – 84 с.
15. Психологические основы профилактики наркомании в семье / Под ред. С.В. Березина, К.С. Лисецкого. – Самара, 2001. – 156 с.
16. Родинна педагогіка: Навчально - метод. посібник / А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.А. Алексєнко та ін. – К.: ПАРАПАН, 2002 – 216 с.
17. Ринда Ф.П. Методичні та соціальні аспекти наркоманії // Сучасні підходи до профілактики тютюнокуріння, алкоголізму, наркоманії та СНІДу: Матер. наук. практ. конференції. – К.: Київський міський Центр здоров'я, 2003. – С. 53 – 55.
18. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. / І.М. Трубавіна. Навчальний посібник – К.: ДЦССМ, 2003. – 132 с.
19. Торохтий В. С. Основы психолого – педагогического обеспечения социальной работы с семьей. – Ч. 1. – М.: МГСУ. – 2000. – 232 с.
20. Щербина Л.Ф. Методичні підходи до психологічної реабілітації осіб, залежних від наркотичних речовин//Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №8. – С. 20 – 31.
21. Юнак В. Ю. Наркоманія – дорога в безодню. – К.: Здоров'я, 2001. – 160 с.

Галина Васьківська, докторант Інституту педагогіки АПН України
м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ І СУСПІЛЬСТВО

У статті розглядаються поняття “зміст освіти”, “система знань”, досліджуються теоретичні засади формування системи знань про людину і суспільство.

Постановка проблеми. Зміни економічних умов життя істотно вимагають змін змісту освіти, який повинен відображати зв'язок пізнання і практики у процесі становлення особистості. Потреби сучасного суспільства у всебічно розвинутій особистості, а також у конкурентоздібних спеціалістах, ставлять завдання перед освітянами розв'язати проблему, які саме знання мають скласти підґрунтя для виконання цих вимог.

Враховуючи необхідність підвищення ефективності засвоєння знань, разом з тим обмежений бюджет часу, що відводиться на вивчення різних навчальних предметів, важливим завданням є пошук оптимальних шляхів для формування системи знань про людину і суспільство.

Підручники та посібники, які створені різними авторами або авторськими колективами, часто відмінні не лише за обсягом, а й за глибиною розкриття тих чи інших питань, що унеможливає формування системи знань про людину і суспільство.

Почасти у чинних підручниках міститься надлишкова інформація, невиправдані ілюстративні та довідкові матеріали. Звісно такий обсяг матеріалу учні не можуть ефективно

засвоїти. Перед суспільством взагалі та освітянами зокрема постають наріжні питання: Які знання повинні бути засвоєні учнями? Яким вимогам ці знання мають відповідати? Якими критеріями необхідно керуватися при визначенні їх якості?

Пошуки відповідей на поставлені запитання вимагають детального дослідження і приводять до необхідності розкриття вимог до змісту навчального матеріалу, у яких цей зміст повинен адекватно відобразитися.

Мета статті. Дослідити теоретичний доробок науковців щодо формування системи знань, виявлення особливостей формування системи знань про людину і суспільство.

Виклад основного матеріалу. Науковці зміст освіти трактують як систему наукових знань, умінь і навиків, у процесі засвоєння яких в учнів формується науковий світогляд, розвивається мислення та здібності. Учні, засвоюючи знання, набувають теоретичної підготовки для практичного їх застосування. Це можливо лише за умови, що знання володіють такою якістю, як функціональна повнота, що притаманне лише системі.

Згідно з теорією систем, усі об'єкти і процеси